

## SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL EKONOMİK KALKINMADA KOOPERATİFÇİLİĞİN ROLÜ: İZMİR TİRE SÜT MODELİ ÖRNEĞİ<sup>1</sup>

### THE ROLE OF COOPERATIVES IN SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT: THE CASE OF IZMIR TIRE DAIRY MODEL

Deniz HACISÜLEYMAN\*, Bahar ŞANLI GÜLBAHAR\*\*

\* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, hacisuleyman@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0169-2294>

\*\* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, bshanli@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1673-3519>

#### ÖZ

20. yüzyılın sonlarından itibaren giderek ön plana çıkan bölgesel kalkınma, yerel aktörlerin işbirliği içinde yerel kaynaklardan etkin şekilde faydalanarak bölgenin kapasitesini ve rekabet gücünü artırma çabalarını ifade etmektedir. Günümüzde kooperatifler, başta yerel düzeyde olmak üzere sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli aktörler haline gelmiştir. Toplumsal sorumluluk, katılımcılık, özerklik ve demokratik yönetim gibi ilkelere sahip kooperatifler, yerinden yönetim anlayışı doğrultusunda toplum odaklı, şeffaf ve demokratik nitelikli yerel yönetimlerle birlikte uyumlu bir şekilde çalışabilme potansiyeline sahiptir. İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifi işbirliği yoluyla yaratılan bölgesel kalkınma modeli, Türkiye gibi tarımsal potansiyeli yüksek bir ülkede kaynağını yerelden alan kalkınmanın sağlanması bakımından önemli bir örneği temsil etmektedir. Bu çalışmada kooperatifçiliğin sürdürülebilir bölgesel kalkınma açısından rolü irdelenmekte ve bu kapsamda Tire Süt Kooperatifi modeli değerlendirilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma, Kooperatifçilik, Tire Süt Kooperatifi.

**Jel Kodları:** Q01, R11, P13.

#### ABSTRACT

Regional development, which has gradually risen to prominence since late 20th century, refers to the efforts of local actors to increase the capacity and competitiveness of the region by making effective use of local resources in cooperation. Today, cooperatives have become important actors in ensuring sustainable regional development, particularly at the local level. Cooperatives, which have principles such as concern for community, participation, autonomy and democratic control, have the potential to work harmoniously with community-oriented, transparent and democratic local governments in accordance with the decentralisation approach. The regional development model, which is created through cooperation of Izmir Metropolitan Municipality and Tire Dairy Cooperative, represents an important example in terms of ensuring development that takes its source from the local in a country with high agricultural potential such as Turkey. In this study, the role of cooperatives in terms of sustainable regional development is examined and the model of Tire Dairy Cooperative is evaluated within this scope.

**Keywords:** Sustainable Regional Development, Cooperatives, Tire Dairy Cooperative.

**Jel Codes:** Q01, R11, P13.

<sup>1</sup> Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda 2019 yılında Prof. Dr. Bahar Şanlı Gülbahar danışmanlığında tamamlanmış olan Deniz Hacisüleyman'ın "Bölgesel Kalkınmada Yerel Yönetimler Ve Kooperatifçilik Politikalarının Rolü: Tire Süt Kooperatifi Örneği" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

## 1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi incelendiğinde 18. yüzyıla gelene kadar gerek dünya nüfusunda gerekse üretimde kayda değer bir artışın gerçekleşmediği görülmektedir. 18. yüzyılda İngiltere’de filizlenen Sanayi Devrimi ile birlikte yeni bir yapıya bürünerek güçlenen kapitalizm öncelikle Avrupa’da daha sonra dünya genelinde hakimiyet sağlamıştır. Sanayi Devrimi sonrasında reel gelir düzeylerinde yüksek oranlarda artışlar görülen sanayileşmiş ülkeler ile sanayileşmemiş olanlar arasında bu dönemde oluşmaya başlayan merkez ile çevre ayrımı ve bölgesel dengesizlikler günümüze dek uzanmıştır. Ekonomik üretim ve gelir artışlarının toplumda adil şekilde dağıtılarak eşitsizliklerin azaltılması, yaşam şartlarının iyileştirilerek toplumsal refahın artırılması, yoksullukla mücadele, kurumsal yapıların gerekli şekilde gelişimi gibi niteliksel değişimler üzerinden ifade edilen kalkınma kavramının iktisat alanında gündeme geldiği ve bir disiplin olarak yerleşmeye başladığı dönem ise İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. 1950’li yıllardan itibaren teorik altyapısı gelişim gösteren bölgesel kalkınma yaklaşımı ise özellikle 1970’li yıllarda yaşanan küresel ekonomik bunalımların ardından giderek daha fazla ilgi toplamıştır.

Modern kooperatifçilik hareketleri mercek altına alındığında başlangıç aşamasının yine Sanayi Devrimi sonrasında modern öncülleri oluşmaya başlayan kooperatifler ile gerçekleştiği görülmektedir. 14. yüzyıla ve hatta erken dönem medeniyetlerine dek izleri sürülebilir kooperatifler, 19. yüzyılda sanayi kapitalizminin çiftçiler ve işçiler açısından yarattığı ağır yaşam koşulları karşısında öncelikle İngiltere’de olmak üzere sanayi toplumlarının tümünde yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde, demokratik ve özerk yönetim yapısı ve ekonomik katılım ve toplumsal sorumluluk ilkeleri doğrultusunda kooperatifler, bölgesel ekonomik dengelenmeyi destekleyen, yoksulluğu ve eşitsizlikleri azaltan, ekonomik demokrasiyi güçlendiren işlevleri ile sürdürülebilir bölgesel

kalkınmanın sağlanmasında büyük bir rol üstlenmektedir.

Bu çalışmada öncelikle sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın kavramsal çerçevesi ele alınmakta, izleyen bölümde kooperatifçiliğin dünyada ve ülkemizdeki gelişim süreçleri irdelenmektedir. Sürdürülebilir bölgesel kalkınma doğrultusunda kooperatifçiliğin rolü değerlendirilmekte ve ardından Türkiye’de İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifi işbirliğinin bir ürünü olan bölgesel kalkınma modeli ve bu model ile yaratılan kazanımlar ortaya konmakta ve değerlendirilmektedir.

## 2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KALKINMA, SÜRDÜRÜLEBİLİR VE BÖLGESEL KALKINMA

20. yüzyıl boyunca iktisat yazınında üzerinde en yoğun tartışmalar yaşanan kavramlardan birini oluşturan kalkınma, latince kökene dayanan batı dillerinde oldukça eski bir kullanıma sahiptir. 15. yüzyılda ortaya çıkan kavramın kullanımının yaygınlaşması 17. ve 18. yüzyıllarda, iktisadi içeriğe bürünmesi ise İkinci Dünya Savaşı’nın ardından gerçekleşmiştir (Başkaya, 2015: 21). Ekonomik kalkınma ise bir ülkede üretim yapısının katma değeri yüksek çıktılar elde edilecek şekilde dönüşümünün, elde edilen ürünün toplumu meydana getiren farklı gelir grupları arasında adil biçimde dağılımının ve dolayısıyla yaşam koşulları ve refah düzeyinin yükseltilmesi olarak tanımlanmaktadır (Kaynak, 2014: 77). Bu doğrultuda kalkınma, ekonomik büyüme artışının yanı sıra yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılarak ortadan kaldırılmasını, toplumsal yapı ile birlikte kurumsal yapılarda değişim ve dönüşümleri de içeren çok boyutlu bir süreç olarak düşünülmelidir. Kalkınma, özünde, bünyesindeki birey ve grupların çeşitli temel ihtiyaç ve beklentilerine göre uyarlanmış bir toplumsal sistemde tatmin edici olmadığı kanısı hakim olan yaşam koşullarından maddi ve manevi açıdan daha

iyi bir duruma ulaşmayı sağlayacak her çeşit dönüşümü temsil etmektedir (Todaro ve Smith, 2014: 18). Bir politika hedefi olarak ekonomik kalkınmanın önce Almanya, Rusya ve diğer Avrupa ülkelerinde ardından Japonya, Çin ve günümüzde üçüncü dünya olarak bahsedilen diğer ülkelerde giderek öne çıktığı dönem 19. yüzyıldır. Ancak kalkınma kavramı yerine çoğunlukla modernleşme, batılılaşma ve bazen endüstrileşme kavramları kullanılmıştır (Arndt, 1981: 458). Sistemik ve kurumsallaştırılmış kalkınma çalışmaları ile bu çalışmaların ulusal ve uluslararası politikalara dönüştürülmesi ise İkinci Dünya Savaşı'nı takiben koloni ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması sürecinde gerçekleşmiştir (Selwyn, 2014: 7).

Bölgesel kalkınma düşüncesinin dünya genelinde üretim, gelir ve gelişmişlik düzeyi dengesizliklerinin ortadan kaldırılması amacıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1950'lerden itibaren teorik tartışmalarda olduğu kadar politika uygulamalarında da dünya genelinde giderek artan bir ilgi kazandığı görülmektedir. 1970'lerde karşılaşılan ekonomik bunalım; üretim örgütlenmesi, faktörleri ve akışkanlığında olduğu kadar ideolojik düzlemde de büyük etkiler yaratmış ve bu dönemde kalkınma sürecinde ulusun bir alt birimi şeklinde tanımlanan bölge kavramından, kendi potansiyeli ve olanakları ile var olma mücadelesini sürdürebilecek yerellik kavramına bir dönüş yaşanmıştır (Eraydın, 2004: 127). 1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren dünya genelinde gerek ulusal gerekse yerel hükümetler için önemi giderek artan bir ekonomik uğraş haline gelen bölgesel kalkınmanın bağlamı da ekonomik aktivite yapılarında meydana gelen köklü değişimler sonucunda çarpıcı biçimde yeniden şekillenerek çeşitli kamu politikaları ve araçları yoluyla hem içsel hem de dışsal büyüme ve kalkınma formlarından yararlanmayı amaçlayan müdahaleleri de teşvik etmiştir. Kalkınmanın niceliksel yapısından çok niteliksel yapısının ağırlık kazandığı bu süreçte öncelikle ekonomik kalkınmanın doğal çevre üzerindeki etkileri ile bu etkiler

sonucunda karşılaşılabilecek sınırlamalara dikkat çekilmiş olsa da zamanla daha kapsamlı olarak yaşam kalitesine odaklanılarak sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmış ve yaygınlık kazanmıştır (Pike vd., 2006: 3-4).

Geleneksel kalkınma düşüncesinin yarattığı sorunlara karşı artan farkındalık, yeni bir kavram olarak sürdürülebilir kalkınmanın oluşumunu sağlamış ve yeni bir paradigma olarak öne sürülen bu kavramın tanımları, çevreyi koruyan kalkınma, sosyal adaleti geliştiren kalkınma tabirleri ile çevrelenmiştir (Harris, 2000: 5; [http://www.ase.tufts.edu/gdae/publications/working\\_papers/Sustainable%20Development.PDF](http://www.ase.tufts.edu/gdae/publications/working_papers/Sustainable%20Development.PDF)). Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun 1987 yılında, komisyon çalışmaları süresince aktif rol üstlenen komisyon başkanı Norveç başbakanı Gro Harlem Brundtland'ın adı ile de anılan Ortak Geleceğimiz başlıklı raporunda ortaya konulan sürdürülebilir kalkınmanın tanımı, çevre ve gelişme arasındaki çatışmaya vurgu yapmaktadır. Raporda, sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını ellerinden almadan şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanabildiği gelişme süreci olarak tanımlanmaktadır (UN, 1987: 41; <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>).

Sürdürülebilir kalkınma, esas olarak ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç temel boyuttan oluşan dengeli ve bütünlük bir analize ihtiyaç duymaktadır. Her bir boyut, kendine has itici güçleri ve hedefleri bulunan birer alanı temsil etmekte olsa da aralarında önemli ölçüde etkileşimler bulunmaktadır. Ekonomi, esasen mal ve hizmet tüketimlerinin artırılması yoluyla insan refahının artırılmasını hedeflemekte iken, çevresel boyut ekolojik sistemlerin bütünlüğünü ve dayanımını koruması üzerine odaklanır. Beşeri ilişkilerin zenginleştirilmesi, bireysel ve toplumsal istek ve hedeflerin elde edilmesi ise sosyal boyutun kapsamındadır (Munasinghe, 2009: 23). Bu doğrultuda bölgesel ekonomik kalkınma, çok boyutlu yapısı göz önüne alınarak; bölge için sürdürülebilir kalkınmayı ve arzu edilen ekonomik

sonuçları sağlayacak ve aynı zamanda bölge sakinlerinin, ziyaretçilerinin ve iş çevrelerinin değerlerini ve beklentilerini karşılayacak şekilde bölgedeki elverişli kaynakların değerlendirilerek ekonomik süreçlerin uygulanması olarak ifade edilebilir (Stimson vd., 2006: 6).

### 3. KOOPERATİF KAVRAMI, DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ

#### 3.1. Kooperatif Kavramı

Kooperatifçilik hareketleri tarih boyunca kendilerini şekillendiren toplumsal ve ekonomik güçlerle bağlantılı olarak gelişim göstermiştir. Kooperatifler, modern dönemlerde olduğu gibi geçmişte de ekonomik sorunların ve toplumsal değişimlerin yaşandığı yer ve zamanlarda oluşturulmuştur. Antik kayıtlar ve arkeolojik keşifler, Yunanistan, Mısır ve Çin gibi dünyanın çeşitli yerlerinde erken medeniyetler tarafından yaratılan kooperatif yapılarının varlığına işaret etmektedir (Zeuli ve Cropp, 2004: 5).

Ekonomik ve politik sistemlerin, ekonomik menfaat yaklaşımlarının çeşitlilik göstermesinin yanı sıra ekonomik özelliklerin değişken yapısı dolayısıyla kooperatife dair genel geçer bir tanım ve tarif oluşturmak güçleşmektedir. Ekonomik anlamda ve en yalın haliyle kooperatifin bir menfaat birliği olduğu ifade edilebilir (Öksüz, 1982: 333). Uluslararası Kooperatifler Birliği kooperatifi; mülkiyeti ortaklaşa, idaresi demokratik olan bir girişim aracılığıyla müşterek kültürel, toplumsal ve ekonomik gereksinimlerini karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen bireylerin özerk birliği olarak tanımlamaktadır (ICA, 1995: 3).

Kooperatifler çoğunlukla ekonomik açıdan güçsüz olanların, üyeleri arasında eşitlik bulunan demokratik bir yönetime sahip olan işletme bünyesinde üyelerine hizmet etmek ve çıkarlarını korumak esas amacıyla karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma ilkesi doğrultusunda birleşerek oluşturdukları bir özüne yardım örgütüdür (Geray, 2014: 27-

32). Doğaları gereği kooperatifler, sorunlara çözüm üretirken bireyselci yaklaşımların aksine grupça çözümler üretmeye odaklanır. Her ortağa bir oy ilkesi doğrultusunda kooperatif bünyesindeki varlık düzeyinden bağımsız olarak yönetim gücünün ortak paylaşılması, ortakların planlama ve karar alma aşamalarına eşitçe katılmasına fırsat yaratmaktadır. Düzenli şekilde tüm ortaklara her zaman açık olarak gerçekleştirilen toplantılar, yönetim faaliyetlerinde açıklık ve şeffaflık sağlamaktadır (Shaffer, 1999: 46-47).

#### 3.2. Dünyada Kooperatifçiliğin Gelişimi

Varlığı çok daha öncelere dayanan örnekleri bulunan kooperatiflerin çeşitli toplumsal ve siyasal hareketlerin de desteğiyle politikacıların ve uzmanların ilgisini çekmesi Sanayi Devrimi çağında ve özellikle 19. yüzyıl süresince gerçekleşmiştir. Batı'da kooperatifler, başlangıçlarından günümüze dek farklı dönemlerde değişimlere de uğrayabilen toplumsal değer ve gayretlerin yönlendirdiği aşağıdan yukarıya bir sürecin sonucunda oluşan gönüllülüğe dayalı kuruluş özellikleri sergilemiştir (Battilani, 2014: 12-13).

Modern anlamda kooperatifler ise Sanayi Devrimi'nin meydana getirdiği sorunlarla karşı karşıya kalan çiftçilerin ve işçilerin çözüm arayışlarına bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. 1700'lerin ortalarından itibaren yaşanan benzer gelişmelere bağlı olarak öncelikle Avrupa ve Kuzey Amerika'nın çeşitli bölgelerinde öncülleri görülmeye başlanan kooperatifler, daha sonra endüstriyel ilerleme gösteren toplumlarda yaygınlık kazanmıştır (Shaffer, 1999: 39-40). Modern tarzda kooperatifçiliğin 19. yüzyılda sanayi kapitalizmiyle birlikte ortaya çıkan yeni yaşam koşullarının zorlamasıyla oluşması nedeniyle kooperatifler, zaruretlerin çocuğu olarak nitelendirilmektedir. Sanayi Devrimi'nin ardından sanayi kapitalizminin doğuşu ve gelişmesiyle bağlantılı ve neredeyse eş zamanlı olarak kooperatifçiliğin de ilk geliştiği ülke İngiltere olmuş, sanayileşme dolayısıyla işçi sınıfının sürüklendiği sefaletle çare olarak kooperatif hareketi

öneren birçok görüş ortaya çıkmıştır (Öksüz, 1982: 330).

Görüş ve teorileri gerçek kooperatif deneyimlerine dayanan ya da eş zamanlı olarak teorilerine dayalı kooperatifler oluşturma çabası içindeki aydınlardan 18. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelen Charles Fourier, Philippe Buchez, Etienne Cabet, Robert Owen ve William Thompson geliştirmekte olan kooperatifçilik hareketinin entelektüel mayasını oluşturmada önemli katkılarda bulunmuştur (Shaffer, 1999: 40-41). Fransa'da Buchez, Cabet ve Fourier çoğunlukla ütopyik ilkeler üzerine kurulan kooperatifleri incelemiştir, İngiltere'de Owen ve Thompson kooperatif topluluklar örgütleme girişimlerinde bulunmuş, Almanya'da Crüger toplumun temelini bireysel çıkardan ziyade insan doğasındaki ideal iyilik olduğu kanısıyla kooperatif idealleri üzerine çalışmıştır (Williams, 2007: 10). Reformcu bir fabrika sahibi olarak Owen, sanayiciliğin insani özelliklerden ayırıcı ve makinalaştırıcı yönlerini yoğun şekilde eleştirerek insanların daha iyi şekilde yetişebileceği kooperasyon köyleri oluşturmayı denemiştir. İskoçya, İrlanda, İngiltere ve ABD'de kooperatif topluluklar kurmaya yönelik girişimleri nihayetinde başarısızlığa uğrayıp Owen'a önemli miktarda paraya mal olmuş olsa da kooperatifçiliğe yönelik sosyal deneyler olarak önem arz etmişlerdir (Fairbairn, 2004: 57). Demokratik niteliği de dahil olmak üzere kooperatifçilik hareketinin teorik temelleri, Owen tarafından önerilen kooperatif topluluk modelini bazı değişiklikler öne sürmekle birlikte güçlü şekilde savunan İrlandalı sosyal reformcu William Thompson tarafından açıkça ortaya konmuştur. Thompson'un önerdiği sistemin temel özelliği, topluluğun üyeleri arasındaki ilişkilerin liberal kapitalist sistemden farklılık göstermesidir. Burada topluluğun üyeleri, kıt kaynaklar veya kişisel kazanım araçları için çıkar çatışması temelinde birbirinin rakibi değil ortak çıkarları olan eşitler olarak görülmektedir (Kaswan, 2014: 192-193).

Modern anlamda ilk kooperatiflerin kurulmasından yaklaşık yüz yıl sonra

1844'te İngiltere'nin Rochdale kasabasında başarısız bir grevin ardından yerel imalat fabrikası tarafından işten çıkarılan 28 dokuma işçisi toplam 28 İngiliz sterlini sermaye ile başlangıçta şeker, tereyağı, un ve yulaf gibi birkaç temel ihtiyaç malzemesi daha sonra dokumacılık malzemeleri, gıda ve tarımsal ürünler satan bir tüketici kooperatif mağazası oluşturmuştur. Rochdale Kooperatifçilik İlkeleri olarak sistemleştirdikleri ilkeleri zaman içinde gelişime uğrayıp günümüze kadar ulaşarak Uluslararası Kooperatifler Birliği ilkeleri olarak varlığını sürdürmüştür (Williams, 2007: 10).

Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin 1995 yılında Manchester'da düzenlenen 31. kurultayında Rochdale ilkelerini temel almakla birlikte zamanla değişen koşullara uygun olacak şekilde gözden geçirilerek kabul edilen ve halihazırda yürürlükte olan kooperatifçilik ilkeleri şunlardır (ICA, 1995: 3-4).

Gönüllü ve açık üyelik

- Demokratik üye yönetimi
- Üyenin ekonomik katılımı
- Özerklik ve bağımsızlık
- Eğitim, yetiştirme ve bilgilendirme
- Kooperatifler arası işbirliği
- Toplumsal sorumluluk

### 3.3. Türkiye'de Kooperatifçiliğin Gelişimi

Türk toplumunun köklü imece geleneği çerçevesindeki dayanışma örnekleri ve 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da faaliyet gösteren Ahi Birlikleri dışında, Türkiye'de 19. yüzyılın sonlarına dek kooperatifçilik düşüncesi ve hareketlerine rastlanmamaktadır (Canbaş, 1986: 31). Türkiye'de birçok açıdan kooperatif tanım ve özelliklerine uyan ilk yapılar tarım kredisi alanında kurulan sandıklar olmuştur. 1863 yılında Mithat Paşa tarafından oluşturulan Memleket Sandıkları Türk kooperatifçilik hareketinin başlangıcı kabul edilmektedir. Türkiye'de kooperatifçilik hareketinin başlangıcının tarımsal alanda gerçekleşmesi, söz konusu dönemde toplumsal ve ekonomik

hayatın tarıma dayalı olmasının sonucudur (Gönen, 1982: 42).

19. yüzyılın ortalarına dek Türkiye’de tarımsal kredi de dahil olmak üzere hiçbir ekonomik faaliyet alanında düzenli kurumlara rastlamak mümkün değildir. Çiftçilerin, örgütlenmeden yoksun bir kredi mekanizması ve ağır tefeci faizlerinin altında ezilmesi, tarımsal kredi teşkilatlanmasına olan ihtiyacı doğurmuştur. Önce Niş ve daha sonra Vidin ve Silistre’nin de dahil edilmesiyle Tuna Vilayeti’nin valisi olan Mithat Paşa bu ihtiyacı dikkate alarak 1863 yılında Memleket Sandıkları ile ilk teşkilatı oluşturmuş ve 1867 yılında resmiyet kazanan bu teşkilat yapısı, çıkarılan bir nizamnameyle tüm imparatorluğa yayılmıştır (Yıldırım Kocabaş, 2010: 37-38). Türkiye’de tarım kredi kooperatiflerinin ilk örneğini teşkil eden Memleket Sandıkları, Rochdale tüketim kooperatifinin kurulduğu tarihten 19 yıl sonra ve Raiffeisen’in kendi adıyla bilinen kredi kooperatiflerinin kurulduğu tarihten 9 ay önce kurulmuştur (Canbaş, 1986: 31-32).

Zamanla sandıkların görevlerini düzgünce yürütemez hale gelmesi, ilgili nizamnamede görevlerini yerine getirmeyen sandık eminlerine yönelik yaptırım hükmü olmaması, rehinsiz ve kefilsiz verilen kredilerin geri dönmemesi gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan büyük kayıplar sonucunda Memleket Sandıkları’nın yerini, ana kuruluş sermayesi olan aşar vergisindeki artışın (%10’dan %11’e artırılmıştır) menafi hissesi olarak anılmasından dolayı ismi de bu şekilde değişen Menafi Sandıkları almıştır (Yıldırım Kocabaş, 2010: 39). Tarımsal krediye olan talepteki sürekli artıştan dolayı yeni bir kredi teşkilatının oluşturulması zorunluluğu doğmuştur. Bu yüzden söz konusu sandıklar kaldırılarak 1888 yılında Ziraat Bankası kurulmuş, sandıkların iki milyon altın sermayesi de Ziraat Bankası’na devredilmiştir (Müftüoğlu ve Aydos, 2001: 15).

Mithat Paşa’nın ardından Türkiye’de tekrar bir kooperatifçilik hareketinin görülmesi uzun süre sonra gerçekleşmiştir. 1911’de İzmir’de incir ihraç eden 45 tüccardan

müteşekkil Fig Packers tröstünün istedikleri piyasa fiyatını üreticilere dayatması ve üreticilerin bu tekelden dolayı sıkıntıya girmeleri karşısında Aydın İncir Himaye-i Zürra Anonim Şirketi kurulmuştur. Bu girişimin yetersiz kalması nedeniyle bir tarım satış kooperatifi oluşturulması düşünülmüş, üreticinin mali yönden bağımsızlığının temin edilmesi için Milli Aydın Bankası kurulmuştur (İnan, 2008: 33-34). Bankanın desteğiyle Türkiye’deki ilk tarım satış kooperatifi olarak kurulan Aydın İncir Müstahsilleri Kredi ve Satış Kooperatifi’nin faaliyeti Birinci Dünya Savaşı sırasında kesintiye uğramış, 1924’ten sonra yeniden başlayabilmiştir. (Canbaş, 1986: 32).

Türkiye’de modern anlamda kooperatifçiliğin gelişimi Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. Cumhuriyet’in ilanının çok öncesinden itibaren kooperatifçiliğe yoğun ilgi göstermiş olan Atatürk, Meclis Başkanı olarak imzasının bulunduğu Kooperatif Şirketler yasa tasarısının TBMM’e sunulduğu 1920 yılından itibaren Türkiye’de kooperatifçiliğin yayılıp güçlenmesi amacıyla gerek fikir gerekse eylem yönünden büyük çaba harcamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında kooperatifçilik hareketine büyük önem atfedilerek, kooperatifçiliğin üreticiler açısından gerekli ve faydalı bir örgütlenme şekli olduğu kabul edilmiş ve bu yönde yasaların çıkarılması sağlanmıştır (İnan, 2008: 34-35). 1924 yılında çıkarılan 498 sayılı İtibari Zirai Birlikleri Kanunu bu doğrultuda çıkarılan ilk yasa olup, bunu 1929 yılında çıkarılan 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri, 1935 yılında çıkarılan 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri kanunları izlemiştir (Öksüz, 1982: 331).

1923-1938 yılları arasında Cumhuriyet’in hukuksal, eğitsel ve ekonomik temellerini atan düzenlemeler oluşturulmuştur. Bu dönemde Atatürk’ün öncülüğü ve teşvikleriyle kooperatifçiliğe ilişkin yedi adet yasa çıkarılmış, 1930’larda Kadro, Karınca, Kooperatifçilik gibi yayınların çıkarılmasının yanı sıra başta üniversitelerde

ve diğer birçok okulda kooperatifçilik dersleri okutulmuştur. Kooperatifçiliği kalkınma yolunda önemli bir araç olarak gören Atatürk;

- kooperatifçiliğin yayılıp gelişmesi için ömrü boyunca yoğun gayret göstermiştir
- kooperatifçiliğin düşünsel zemininin gelişimine katkıda bulunmuş ve bu hususta üretilen fikirlere destek olmuştur
- kooperatifçiliğin yasal temellerinin oluşturulması için çalışmıştır
- bizzat kooperatif kurarak, kooperatif üyesi olarak, bu hususta fikirlerin ve yasaların gelişimini sağlayarak kooperatifçilik konusuna ciddi alaka gösteren ender devlet başkanlarından biri olmuştur
- Türk Kooperatifçilik Cemiyeti gibi kooperatifçiliğin sorunlarını araştıran ve çözüm yolları arayan kurumların oluşumuna önem vermiştir

ve kooperatifçilik hareket ve politikalarında Atatürk döneminde yüksek hızda bir gelişme sağlanmış, Cumhuriyet kurulduğu sıralarda 2 adet kooperatif bulunurken 1930'ların sonunda bu sayı 600'e, kooperatif ortak sayısı ise 175.000'lere yükselmiştir (Çıkin, 2003: 25-32).

1938-1960 yılları arası dönem ise Türkiye için kooperatifçilikte bir durağanlık dönemi olmuştur. Ancak, 1961 Anayasası'nın 51. maddesinde "*Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır*" ifadesine yer verilmiştir. Böylece kooperatifçilik anayasal güvence altına alınırken bir yandan da kooperatifçiliğin

gelişiminde devlet daha aktif ve sorumlu hale getirilmiştir. 1969 yılında 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun yürürlüğe girişiyle birlikte kooperatifler ayrı bir hukuki statü kazanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan kooperatifler, dönemin sosyo-ekonomik koşulları dolayısıyla çoğunlukla tarımsal alanda yoğunlaşmış olsa da zamanla konut, tüketim, taşımacılık, kredi kefalet ve benzeri alanlara da yayılmıştır (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2015: 97-98).

Toplumsal ve ekonomik hayatta ve dolayısıyla kamu yönetimi yaklaşımlarında son otuz yıl içerisinde görülen küresel ölçekli değişimler neticesinde devletlerin gerek toplumsal gerek ekonomik alanda rolleri azalmaktadır. Bu süreçte hem politik ve yönetsel hem de ekonomik yapılar da serbestleşmeye ek olarak yerleşme hareketleri ve planlı ekonomiden piyasa ekonomisine yönelme görülmektedir. Özüne yardım ilkesi çerçevesinde kendi sorumluluklarını üstlenebilen ekonomik dayanışma örgütleri olan kooperatifler, söz konusu değişim süreçleriyle birlikte ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik talep ve arayışlara yanıt niteliğindeki oluşumlara ihtiyacın önemli bir karşılığı olarak ön plana çıkmaktadır. Küresel ölçekte gerçekleşen bu değişimlerin yanında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle toplumsal refahı artırıcı yönde ekonomik stratejiye dayalı programlar takip edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'de kooperatifçiliğin ideal gelişimine yönelik yeni bir planlama sürecine girilmiştir (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017: 5).

Bu doğrultuda 1960'lardan itibaren uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda yer alan kooperatifçiliğe ilişkin yaklaşım ve politikalar Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kooperatifçilik Yaklaşım ve Politikaları

BYKP	Kooperatifçiliğe İlişkin Yaklaşım ve Politikalar
1. Plan (1962-1967)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Tarım kredi kooperatiflerine mevduat toplama yetkisi verilmesi</li> <li>Pazarlama kooperatiflerinin gelişiminin temini</li> <li>Ormancılık kooperatiflerinin kurulması</li> <li>Balıkçılık ve konut kooperatiflerinin desteklenmesi</li> </ul>
2. Plan (1967-1972)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Tarım kredi kooperatiflerinin modern girdi kullanımına yönelik kredilerle desteklenmesi</li> <li>Kooperatifleşmeden sorumlu kamu kurumları arası eşgüdümün sağlanması</li> <li>Kooperatifçilik eğitimine önem verilmesi</li> <li>Kooperatiflerden toplum kalkınmasında yararlanılması</li> </ul>
3. Plan (1972-1977)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Tarımda çok amaçlı kooperatifleşmenin temel alınması</li> <li>Tüketim kooperatifçiliğinin teşviki</li> <li>Kooperatiflere örgütlenme ve eğitimde devlet desteği ve ortakların haklarını koruyucu denetim düzeni temini</li> <li>Gıda sanayii hammadde üreticisi kooperatif ve birliklerin desteklenmesi</li> <li>Köy kalkınma kooperatiflerinin kırsaldaki yatırımlarının ekonomikliğinin sağlanarak gelirlerin tasarruf edilerek rasyonel kullanımı</li> </ul>
4. Plan (1977-1982)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Tarımsal gelişmede temel araç olarak kooperatifçiliğin yayılması</li> <li>Tarımda üretimden tüketime dek etkin ve demokratik kooperatifçiliğin teşviki</li> <li>Köylülerin kooperatif ve birlik oluşturmalarının desteklenmesi</li> <li>Girdilerin ve ürünlerin pazarlamasında aracılardan kooperatifler yoluyla ortadan kaldırılması</li> <li>Köylü tasarruflarının kooperatifler yoluyla yatırımlara yönlendirilmesi</li> <li>Kooperatifler arası ilişkilere önem verilmesi</li> <li>Temel maddelerin dağıtım, satış ve fiyat belirleme süreçlerinde kooperatiflerin fonksiyonlarının artırılması</li> </ul>
5. Plan (1985-1989)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Tarım satış, balıkçılık ve konut kooperatiflerinin desteklenmesi</li> </ul>
6. Plan (1990-1994)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Üretici birlikleri kurularak tarımsal üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması ve üreticiye hizmet teminindeki mevcut yetersizlik sorununun aşılması</li> <li>Kooperatiflerin geliştirilmesinin teşvik edilmesi</li> <li>Tarım satış kooperatif birliklerinin yönetiminin özleştirilerek üretim ve değerlendirme birimleri ve iştiraklerinin özleştirilmesi</li> </ul>
7. Plan (1996-2000)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Altıncı planın aynısı</li> </ul>
8. Plan (2001-2005)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Tarım satış kooperatif ve birliklerinin kooperatifçilik ilkeleri çerçevesinde özleştirilmesi</li> <li>Bu kurumların yeniden yapılandırılması halinde sürdürülebilirliğin sağlanması</li> <li>Hayvancılık alanında üreticinin kooperatifleşme, şirketleşme ve üretici birlikleri kurma yönünde teşvik edilmesi</li> <li>Kırsalın ekonomik açıdan güçlendirilmesi amacıyla kooperatifleşmesinin sağlanarak teknik ve mali açılardan desteklenmesi</li> </ul>

**Kaynak:** (Özdemir ve Başaran, 2003: 40-45)

#### 4. BÖLGESEL KALKINMA UNSURU OLARAK KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatifler, buldukları bölge toplumu üzerinde belirgin bir olumlu etki yaratmaktadır. Bölge halkı için sürdürülebilir istihdam olanakları yaratan kooperatiflerin elde ettiği gelir artışının herhangi bir dış yatırımcıya gitmeyip kooperatifin yerel ortaklarına geri dağıtılması dolayısıyla yerel halkın bölge içindeki harcaması artmakta ve bölge ekonomisi güçlenmektedir. Kooperatifler, ortaklarına ve topluma maddi ve gayrimaddi birçok fayda sağlamaktadır. Kalitesi artan hizmetler, daha fazla ürüne erişim, daha iyi fiyatlar kooperatiflerin maddi faydalarındandır ve gerçekleştirmeleri gayrimaddi faydalara göre daha az zaman almaktadır. Kooperatifin örgütlenmesi ve yönetilmesi süreçlerinde ortakların liderlik ve problem çözme becerileri yanısıra özüne yardım etme kapasitelerine olan güvenlerindeki artış da gayrimaddi faydaları oluşturmaktadır (Zeuli ve Cropp, 2004: 77).

Toplumsal gelişme açısından vazgeçilmez olan demokrasi ve güven ortamının yanı sıra sosyal sermayenin oluşturulmasında en etkin araçlardan biri olan kooperatifçiliğin ekonomik yönden sağladığı somut kazançlar ise şu şekilde ifade edilebilir (Çetin, 2009: 48):

- istihdam olanakları
- serbest piyasa ve rekabette gelişme
- kayıtdışılığın azaltılması
- sermayenin tabana yayılması
- ekonomik krizlere dirençlilik

Kooperatifler, günümüzde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için de önemli araçlardan biri olarak görülmektedir. Yapıları, amaçları ve ilkeleri göz önüne alındığında kooperatiflerin bu hususta gerek kamu gerekse özel sektör girişimlerinden daha başarılı olmasını sağlayabilecek faktörleri aşağıdaki şekilde belirtmek mümkündür (Gertler, 2001: 4-6):

- Kooperatifler, birçok ekonomik, toplumsal ve ekolojik hedefi birleştirmektedir.

- Kooperatifler, sürdürülebilir kalkınma için çok önemli olan işbirliği ve ortak eylem için pratik araçlar olarak topluluğu inşa eder ve güçlendirir.
- Kooperatifler, kısa dönem kar güdüsü olmaması ve toplumla olan bağları dolayısıyla daha uzun planlama dönemlerini benimseyip buna göre hareket edebilir.
- Kooperatifler, bölgesel ekonomileri dengelemeye yardımcı olur ve gelecek yatırımlar için elverişli bir iklim sağlar.
- Kooperatifler, eşitsizliği azaltır ve sürdürülebilir kalkınmanın maliyet ve faydalarının eşit oranda paylaşılmasını sağlar.
- Kooperatifler, ekonomik demokrasiyi gerçekleştirmenin yanısıra sürdürülebilir kalkınmanın ve ortak toplumsal sorumluluğun bir göstergesi olan, ötekileştirilmiş grupların güçlendirilmesini sağlayabilir.
- Kooperatifler, yerel ve ulusal kurumlar, kamu ve özel sektör kuruluşları arası işbirliklerini kolaylaştıran ortak görevi görürler.
- Kooperatifler, bilgi ve yönetim yoğun olan sürdürülebilir kalkınma için gerekli iletişim ve eğitime yönelik kurumsal kapasiteye sahiptir.
- Kooperatifler, çevreye, kadın özgürlüğüne, demokrasiye, alternatif kalkınmaya, yoksulluğa ve neoliberal küreselleşmeye direnmeye odaklı diğer birçok toplumsal hareketle güçlü bağları bulunan bir küresel hareketin parçalarıdır.

## 5. BÖLGESEL KALKINMADA İZMİR TİRE SÜT MODELİ VE YARATILAN KAZANIMLAR

Günümüzde İzmir Büyükşehir Belediyesi, Türkiye’de bölgesel ve yerel kalkınma kavramlarıyla birlikte sıkça anılmakta ve ön plana çıkmaktadır. Ancak İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin söylemlerinde yerel kalkınma yerine yerelden kalkınma kavramı vurgulanmaktadır. Yerel kalkınma kavramının herhangi bir alanda oluşturulan katma değer, kişi başına düşen gelirin ve refahın artışı ifade ettiği, yerelden kalkınma kavramıyla ise bunun nasıl gerçekleştirileceğine yönelik tercihin de kapsandığı belirtilmektedir (Tekeli, 2018b: 10-11). İzmir Büyükşehir Belediyesi yerel düzeyde küçük üreticiler, kooperatifler, şehirdeki tüketiciler ve belediye arasında eşitlikçi bir bütünleşme modeli yaratmak için çalışmaktadır. Bu modelle aile emeğine dayalı üretim faaliyetinde bulunan küçük üreticilerin güçlendirilerek üretimin sağlık şartlarına uygun şekilde yapılması ve ürünlerin kooperatifler yoluyla tüketiciye en uygun fiyatlarla sunulması hedeflenmektedir. Modelin temel dayanağını ise sosyal belediyecilik ve yerelden kalkınma ilkeleri oluşturmaktadır (Yıldırım, 2017: 60).

İzmir’de kooperatifler, yerel yönetimlerin tarım ve kırsal kalkınma üzerine faaliyetlerinde önemli paydaşlar olarak öne çıkmaktadır. Hizmetlerin önemli bir kısmı kooperatifler ve üretici teşkilatları yoluyla sağlanmaktadır. Böylece kaynakların planlı ve daha etkin şekilde kullanılmasına ek olarak üreticiler de örgütlenmeye teşvik edilmektedir (Özden ve Olgun, 2017: 260).

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin kırsal kalkınma projelerini uygulamaya geçirmesi sürecinde örgütlü tarım üreticisi olarak kooperatifler büyük öneme sahip paydaşlar olarak rol oynamıştır. 2007’den itibaren İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin gereksinim duyduğu tarımsal ürünleri kooperatiflerle anlaşmalı olarak temin etmeye başlayarak izlediği politika sonucunda üretici kooperatifleri ortağı sayısında %161, kooperatiflerin çalışan sayısında %616 artış

görülmüştür. Kooperatiflerin toplam ürün yelpazesindeki artış %258 olurken toplam satış hasılatları artışı %658 olmuştur (Esen, 2018: 198). Yerel kalkınma projeleri ve bu doğrultuda uygulanan sözleşmeli üretim modeli dünya genelinde de ilgi görmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin en son Rusya’da Globalleşme Ekseninden Kentlerin Kalkınması: Faktörler, Eğilimler, Riskler konulu konferansta örnek gösterilen, tarımsal üretimde sözleşmeli model uygulaması da ilk kez Tire Süt Kooperatifi ile imzalanan protokol doğrultusunda Süt Kuzusu Projesi’nde gerçekleştirilmiştir (Göymen, 2018: 101).

### 5.1. Tire Süt Kooperatifi

İzmir il merkezinin 80 kilometre güneydoğusunda ve yaklaşık 800 kilometrekarelik alana yayılı bulunan Tire’de, ekonominin lokomotif tarım ve tarıma bağlı sanayi ve ticarettir. Bitki örtüsü açısından oldukça zengin olan ve bol verimli Küçük Menderes Havzası’nın merkezinde bulunan Tire muz, çay ve fındık haricinde tüm kültür bitkilerinin tarımına uygun araziye sahiptir. 2000’lere dek pamuk ve tütün üretiminin gerçekleştirildiği Tire’de ilerleyen dönemlerde süt hayvancılığı ön plana çıkmıştır. Tire Süt Kooperatifi ile birlikte kooperatifçilik açısından da dikkat çeken ilçede süt üretimi miktarı günde 600 tona ulaşmıştır (Tire Süt Kooperatifi, 2018: 9).

Türkiye’de toplumda genel olarak kooperatif örgütlenmelerine ilişkin olumsuz bir yaklaşım ve güvensizlik duygusu varlık göstermesine rağmen Tire Süt Kooperatifi İzmir’de ve çevresinde gerek üreticiler gerekse şehir halkı tarafından çalışma ilkeleri ve ürünleri açısından güvenilir bir kurum olarak tanınmaktadır. Tire Süt Kooperatifi, İzmir’de yerel yönetim, kooperatif, küçük üretici ve tüketici arasında işbirliği içinde ve karşılıklı güvene dayalı bir deneyimin modelini temsil etmektedir (Yıldırım, 2017: 61). 1974 yılında Türkiye’de özel sektöre ait ilk süt fabrikası olan Pınar Süt Mamulleri Anonim Şirketi’nin İzmir’de kurulmasıyla düzenli süt alımları dolayısıyla hayvancılığa verilen

önem de artış göstermiştir. Tire Süt Kooperatifi'nin temelleri de yine bu dönemde hayvancılık yapan beş çiftçinin öncülüğünde 1967 yılında atılmıştır (Kuş, 2015: 25).

Tire Süt Kooperatifi'nin kurucu yönetim kurulu üyelerinden Ali İhsan Özge dönemin şartlarını ve kooperatifin kuruluşunu şu şekilde belirtmektedir (Tire Süt Kooperatifi, 2018: 14-15):

*“Tire’de o zamanlar süt hayvancılığı şuan ki kadar yaygın ve gelişmiş değildi. Bölgede daha çok tütün ve pamuk tarımı yapılıyordu. Süt hayvancılığı yapanların 3-4 baş hayvanı ancak vardı. Kooperatifi kurduğumuzda imkanlar çok kısıtlıydı. Üreticilere yem satışı yaparak kooperatifi canlandırmaya çalışıyorduk. Sonradan 1974 yılında Türkiye’nin ilk özel sektör süt fabrikası Pınar Süt İzmir’de kurulunca ortaklarımızın sütünü toplamaya başladık. O yıllarda, bundan elli yıl öncesinden bahsediyorum Tire’de süt üretimine bu kadar önem verilmemekteydi, üreticiler süt konusunda bu kadar bilinçli değildi. Kooperatifin sadece yem deposu vardı, yem verip süt topluyorduk. 2000’den sonraki yıllarda kooperatifin varlığı sayesinde süt bu kadar ön plana çıktı, üretici bilinçlendi.”*

Tire Süt Kooperatifi'nin halihazırdaki yönetim kurulu başkanı ve aynı zamanda bir ortağı olan Mahmut Eskiyyörük'ün yönetim görevine geldiği 2002 yılında 550 ortağı bulunan ve özvarlığı ise 390 bin TL olan kooperatifin zayıf kaldığı yönleri tespit edilerek giderilmeye ve kooperatif yapısı güçlendirilmeye başlanmış, ortaklar arasında dayanışma bilinci geliştirilmiştir (Kuş, 2015: 25).

## **5.2. Tire Süt Kooperatifi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi İşbirliği ile Uygulanan Projeler**

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle 21 ilçe ve 166 köyü kapsamına alan İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin hizmet alanı, 6360 sayılı yasa doğrultusunda büyükşehirlerin görev ve sorumluluk alanlarının il mülki sınırlarına genişlemesiyle birlikte 30 ilçe ve 597 köyü

kapsayacak şekilde genişlemiştir. Yine bu yasa çerçevesinde köylerin ve belde belediyelerinin tüzel kişiliklerinin tasfiye edilip her birinin ilçe belediyelerine bağlı mahalleler haline gelmesiyle birlikte kentteki toplam mahalle sayısı 1295'e ulaşmıştır (Gümüšoğlu, 2018: 63-69). İzmir Büyükşehir Belediyesi 2007 yılında iki temel işlevi tarımsal faaliyetlerin kalkınmanın yerelden başlayacak şekilde gelişimini gerçekleştirmek ve tarımsal gelişimin çevre dostu ve sürdürülebilir olmasını sağlamak olan Tarım, Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı'nı kurmuştur. Daha sonra Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığı ismini alan bu örgütün geliştirdiği projeler doğrultusunda pratiğe geçen programları ise şunlardır (Tekeli, 2017: 161-162):

- İzmir’de organik tarımda gelişme ve yaygınlaşmanın desteklenmesi
- İzmir kırsalında ova yollarının astfaltlanması
- Küçük üreticilerin kooperatifler şeklinde örgütlenmesi
- İzmir’de tarımsal pazarlama sıkıntılarının aşılarak sağlıklı ve güvenli gıdaya ulaşımın sağlanması

2005 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından ilköğretim okulları öğrencilerinin sağlıklı beslenmesini hedefleyen Okul Sütü Projesi hayata geçirilmiş ve 2007 yılından itibaren proje kapsamında dağıtılan sütler, Tire Süt Kooperatifi'nden alınmaya başlanmıştır (Tekeli, 2018a: 50). İzmir Büyükşehir Belediyesi, Okul Sütü Projesi ile hem sağlıklı bir neslin yetişmesi amacına hizmet etmiş hem de proje kapsamında süt alımlarının Tire Süt Kooperatifi'nden sağlanmasıyla Tire ve yöresindeki süt üreticilerinin içinde buldukları krizi atlatıp güçlenmesine önemli katkıda bulunmuştur. Okul Sütü Projesi'nin başarılı sonuçlar vermesi üzerine hükümet bu projeyi tüm Türkiye’de uygulamaya karar vermiş, bunun sonucunda İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından Tire Süt Kooperatifi'ne sağlanan pazarlama desteği dayanağını kaybetmiştir (Tekeli, 2017:163). İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt

Kooperatifi işbirliği ile yürütülen ve çiftçilerin kalkınmasına büyük ölçüde katkı sağlayan Okul Sütü Projesi'nin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sahiplenilmesiyle birlikte İzmir Büyükşehir Belediyesi ihtiyaç sahibi vatandaşların bulunduğu bölgelerdeki okul öncesi çocukları kapsamına alan Süt Kuzusu Projesi'ni hayata geçirmiştir (Yaldız, 2018: 42-43). Okul Sütü Projesi'nin yedinci yılında hükümet tarafından benimsenmesinin ardından Süt Kuzusu Projesi ismini alan projenin kapsamı 1 ila 5

yaş arası çocuklar olacak şekilde yeniden düzenlenerek okullar yerine çocukların evlerine kadar süt ulaştırılması sağlanmıştır. Özel olarak kurulan ve görevlendirilen mobil ekiplerin ve personelin hizmet verdiği bu projede elde edilen deneyimler sürekli şekilde değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin 40 bin ile başladığı dağıtım ağı giderek genişlemeye devam etmektedir (Göymen, 2018: 101).

Tablo 2: Okul Sütü Projesi'ne Ait Gösterge Değerler

Yıl	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Miktar	Bedel (TL)
2006	100	85.434	2.050.416 litre (UHT)	1.860.137,40
2007	111	100.070	2.501.750 litre (UHT)	2.809.965,60
2008	117	105.000	2.100.000 litre (UHT)	2.494.800,00
2009	164	141.308	3.565.285 litre (UHT) ve 1.450.000 bardak (pastörize)	5.664.115,99
2010	164	143.752	2.851.840 litre (UHT) ve 2.851.840 bardak (pastörize)	5.661.981,68
2011	250	207.669	4.073.706 litre (UHT) ve 4.004.166 bardak (pastörize)	8.487.320,19
2012	250	194.922	3.118.752 litre (UHT) ve 3.118.752 bardak (pastörize)	6.904.911,93
<b>Toplam</b>	1156	978.115	20.261.749 litre (UHT) ve 11.424.758 bardak (pastörize)	33.883.232,79

**Kaynak:** (Uysal, 2018: 128)

Tablo 3: Süt Kuzusu Projesi'ne Ait Gösterge Değerler

Yıl	Ulaşılan aile sayısı	Ulaşılan çocuk sayısı	Dağıtım periyodu	Yıllık dağıtılan toplam süt miktarı (litre)	%8 KDV dahil yıllık toplam bedel (TL)
2012	40.000	46.000	15 günde 1 kez	1.142.264	2.942.243,62
2013	109.500	115.000	15 günde 1 kez	8.567.672	22.756.372,27
2014	121.000	126.000	15 günde 1 kez	10.855.240	30.680.672,68
2015	116.000	120.000	15 günde 1 kez	10.163.094	31.538.198,89
2016	118.000	123.000	15 günde 1 kez	10.725.556	33.754.019,62
2017	119.000	124.750	15 günde 1 kez (Temmuz'a kadar) Ayda 1 kez (Temmuz ve sonrası)	9.840.648 (Kasım'a kadar)	32.191.424,18 (Kasım'a kadar)

**Kaynak:** (Uysal, 2018: 129)

Tablo 2’de gösterildiği gibi 2005’te İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından hayata geçirilen Okul Sütü Projesi, hükümet tarafından ülke genelinde uygulanmaya başlayıp yerel bir projeden ulusal bir projeye dönüşene dek 2005-2012 yılları arası dönemde kapsamı giderek artan ve daha çok sayıda okul ve öğrenciye daha fazla miktarda süt dağıtımını gerçekleştiren bir proje olmuştur. Proje kapsamında 2012 yılında süt dağıtımını gerçekleştiren okul sayısı 250’ye, öğrenci sayısı ise yaklaşık 220 bine ulaşmıştır.

Tablo 3’te de belirtildiği gibi 2012 yılında uygulanmaya başlanan Süt Kuzusu Projesi kapsamında beş yıl içinde ulaşılan aile ve çocuk sayısı yaklaşık 3 katına, dağıtımını gerçekleştiren süt miktarı yaklaşık 10 katına yükselmiştir. 2017 yılında çocuk başına 4 litre olmak üzere Kasım ayı sonuna kadar dağıtılan toplam süt miktarının 9.8 milyon litreye ulaştığı görülmektedir.

### 5.3. Tire Süt Kooperatifi ve İzmir Kalkınma Ajansı İşbirliği ile Uygulanan Projeler

Tire Süt Kooperatifi’nin İzmir Kalkınma Ajansı ile birlikte uygulamaya geçirdiği projeleri Et İşleme Tesisi Projesi, Güneş Enerji Santrali Projesi ve Sütte Koordinasyon ve Bilgi Paylaşımı Projesi’dir.

Türkiye’de süt hayvancılığı işletmelerinde yurtdışındaki örneklerinden farklı olarak erkek hayvanlar da ayrı padoklarda beslenip büyütülerek süt gelirin yanında etten de gelir sağlanmaktadır. Ancak araçlar dolayısıyla oluşan problemlerden dolayı üreticilerin kazancında azalma ve tüketicinin ürüne ödediği bedelde artış görülmektedir. Tire Süt Kooperatifi, ortakları açısından söz konusu bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla İzmir Kalkınma Ajansı’ndan aldığı %75 hibe desteğiyle Et ve Et Ürünleri İşleme Tesisi’ni kurmuştur. Geçmiş dönemlerde üreticiye ödeme yapmayı aylarca geciktiren araçlar, kooperatifin et piyasasında belirleyicilik kazanmasıyla birlikte ürün bulabilmek için üreticiye peşin ödeme yapmak ve piyasa koşulları doğrultusunda

hareket etmek zorunda kalmıştır. Böylece tüketiciye güvenilir ve sağlıklı ürünler sunan Tire Süt Kooperatifi bir taraftan üreticisinin ürününü değerlendirmiş diğer taraftan kooperatif ortağı olmayan üreticinin de acımasız serbest piyasa koşullarından korunmasını sağlayarak bölgede bir denge unsuru olmuştur (Tire Süt Kooperatifi, 2018: 41-57).

Teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek ve inovasyon projelerine özel önem gösteren Tire Süt Kooperatifi, bu doğrultuda “Gücümüz Kooperatif, Enerjimiz Güneş Projesi” kapsamında 800.000 TL’lik fizibilite hazırlayarak İzmir Kalkınma Ajansı’ndan %75 hibe desteğiyle güneş enerji santrali kurmuştur. Kooperatife ait süt işleme tesisine kurulan santral ve tesis çatısına yerleştirilen panellerle 200 kilowattpeak enerji üretilmektedir. Üretim sürecinin tüm aşamalarında sütün soğuk zincir altında muhafaza edilmesi gerektiğinden süt işleme tesislerinde önemli gider kalemlerinden biri elektrik enerjisidir. Bu projenin uygulanmasıyla birlikte Tire Süt Kooperatifi’nin tesisinde elektrik ihtiyacının yaklaşık %40’ı bu santralden sağlanmaktadır. İlerleyen süreçte köylerde bulunan tüm alım merkezlerini de proje kapsamına alarak sistemi geliştirmeyi hedefleyen Tire Süt Kooperatifi bu projeye Türkiye’de yeni oluşmaya başlayan enerji kooperatifleri için de örnek oluşturmaktadır (Tire Süt Kooperatifi, 2018: 59).

Tarım 4.0 kavramı, Türkiye’de son birkaç yıldır tartışılırken Tire Süt Kooperatifi bu alanda da ilk proje uygulayan kuruluşlardan birisi olmuştur. İzmir Kalkınma Ajansı’nın hibe desteğiyle “Sağımın Şişeye Sütte Koordinasyon ve Bilgi Paylaşımı Projesi” kapsamında köy merkezlerinde bulunan süt alım noktaları tümüyle yenilenecek teknolojik ekipmanla donatılmıştır. 1.000.000 TL tutarındaki proje kapsamında 60 köyde bulunan süt soğutma tanklarına loadcell adlı sensörler yerleştirilmiştir. Bu sensörler sütün miktarını doğrudan her merkeze konulan internet ve bilgisayarlı kioskara iletmektedir. Buradan öncelikle sütü teslim eden ortağa miktarı belirten makbuz kesilerek ardından bu veri çevrimiçi

olarak kooperatif idari binasındaki sunucu sistemine kaydedilmektedir. Böylelikle insan hatasından doğabilecek sorunların tamamen önüne geçilmesine ek olarak iş gücü tasarrufu da sağlanmaktadır. Söz konusu kayıtların veri bankasında T.C. Maliye Bakanlığı'nın denetimlerine sürekli açık olması dolayısıyla Türkiye'de kayıt dışılığın önlenmesi yönünden örnek olmaktadır. Bu projenin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte birçok iletişim servis sağlayıcısı tarafından projeye yönelik yeni çalışmalar yürütülmeye başlanmış, Tire Süt Kooperatifi Tarım 4.0 kapsamında literatüre girmiştir (Tire Süt Kooperatifi, 2018: 61).

#### **5.4. İzmir Tire Süt Modeli İle Bölgesel Kalkınma Açısından Yaratılan Kazanımlar**

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin 2005 yılında başlattığı Okul Sütü Projesi kapsamında dağıtımı gerçekleştirilen sütlerin 2007 yılından itibaren Tire Süt Kooperatifi'nden alınmasıyla, Tire ve civarındaki süt üreticilerinin içinde buldukları ekonomik krizi atlatalmaları sağlanmıştır. Düzenli şekilde süt alımları dolayısıyla kooperatifin gelişiminin hız kazanmasının yanında tüm bölge üreticilerine de fayda sağlanmış, düşüş yönünde seyreden süt fiyatları dengelenmiştir. Böylelikle Tire'de süt üretiminin de ciddi oranda artış göstermesi ve bölge açısından tekrar önemli bir sektör durumuna gelmesi sağlanmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal belediyecilik ilkesiyle başlattığı bir proje, bir yerelden kalkınma projesine evrilmiştir (Tekeli, 2018a: 50). Tire Süt Kooperatifi modelinin meydana getirdiği etki sonucunda özel sektör de bölgede yatırımlara yönelmiştir. Böylece hayvancılığın gelişmesi sağlanmış, bölge bir yatırım merkezi haline gelmiştir (Özelçi Eceral, 2018: 32). Okul Sütü Projesi'nin Türkiye'nin genelinde uygulanmaya başlanmasının ardından Süt Kuzusu Projesi yoluyla farklı ihtiyaç sahiplerine ulaşılmıştır. İzmir'de gerçekleştirilen bu projelerin sonucunda özellikle Küçük Menderes Havzası'nda süt üretiminde büyük oranda bir artış sağlanmış, büyük bir

firmanın da bölgeye yaptığı yatırımla 800 kişilik istihdam yaratılmıştır (Gümüşoğlu, 2018: 83). İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin gerek ülke geneline yayılan Okul Sütü Projesi gerekse halihazırda uygulamada olan Süt Kuzusu Projesi kapsamında Tire Süt Kooperatifi'nden süt alımları ile İzmir'de hayvancılığın geliştirilmesinin yanı sıra meydana getirilen kurumsal pazarlama kanalı yoluyla ülke hayvancılığına da katkı sağlanmıştır. İzmir'de 2002 yılı için tarımsal üretimde süt üretiminin payı %9,48 iken 2015 yılının sonunda bu oran %17,74'e yükselmiştir. Ayrıca yerel ölçekte belediyenin düzenli süt alımları yaparak ihtiyaç sahiplerine dağıtması, ulusal ölçekte de düzenli kamusal süt talebi oluşmasına ve kayıtdışı satışların azalmasına olumlu etki yapmıştır (Uysal, 2018: 75). İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifi arasındaki işbirliği, kooperatif açısından önemli kazanımlar sağlamıştır. Belediyenin Okul Sütü ve Süt Kuzusu Projeleri yanı sıra kooperatife faaliyetlerine ilişkin danışmanlık desteği de sağlaması, kooperatifin bilgi ve tecrübe düzeyini yükselterek karşılaşılan bürokratik ve ticari problemleri aşacak çözümleri üretme ve uygulama becerisi kazandırmıştır. Kooperatif büyük ilerleme kaydederek bir başarı örneği olmuş, Tire'de ekonomik ve toplumsal açılardan olumlu değişimlerin ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur. Yatırımlarını artırarak sütü soğuk zincir altına alan, et, süt ve süt ürünleri işleme tesisleri oluşturan kooperatifin ortak sayısı ve özvarlığı ciddi artış göstermiş ve ürünleri İzmir bölgesinde tercih edilir hale gelmiştir (Kuş, 2015: 29-35). 1967 yılında kurulan Tire Süt Kooperatifi, bugün 2000'den fazla ortağı, 400'e yakın personeli, günlük 350 ton sütü ve 50 milyon TL'lik özvarlığı ile kendi alanında Türkiye'nin en büyük kooperatifi haline gelmiştir (Tire Süt Kooperatifi, 2018: 19).

Türkiye'de son on yılda süt üretimi yaklaşık %70 artış göstermekteyken İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifi işbirliğiyle uygulanan projeler sayesinde Tire ve çevresinde süt üretiminde %410 artış sağlanmıştır. Söz konusu

projelerle birlikte düşmekte olan süt fiyatları dengelenerek diğer bölgelere kıyasla daha yüksek fiyat oluşumu sağlanmış ve bölgenin tüm üreticilerine fayda yaratılmıştır (Tekeli, 2017: 164). Tire Süt Kooperatifi'nin üreticilere yönelik eğitim çalışmalarının önemli bir sonucu da süt verimliliğinin sağmal inek başına Türkiye genelinde yılda 3 ton iken Tire'de yılda 7 tona ulaşması olmuştur. Süt verimliliği, miktarı ve kalitesindeki artış özel sektör yatırımlarını da bölgeye çekmiştir (Tire Süt Kooperatifi, 2018: 64). Ulusal Süt Konseyi'nin 2016 yılı süt raporunda, Türkiye Süt Üreticileri Merkez Birliği ve Gıda Tarım ve Hayvancılık kayıtlarına göre 300.000 tondan fazla sütün toplandığı iller sırasıyla İzmir, Konya, Balıkesir, Aydın, Denizli, Burdur ve Çanakkale olarak belirtilmektedir (Ulusal Süt Konseyi, 2017: 48).

2013-2018 yılları arasında Süt Kuzusu Projesi kapsamında İzmir'de çocuklara toplam 55 milyon litre süt dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Toplam 62 ekip tarafından 11 ilçe ve 388 mahallede dağıtılan sütler, Tire ve çevre köylerindeki 2500 üreticinin ineklerinden elde edilmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin işbirliği içerisinde projelerle destekleri sonucunda Tire Süt Kooperatifi hızla gelişmiş ve örnek bir kalkınma modeli ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2018a: 128). İzmir'de yerel yönetim ve kooperatif işbirliğiyle gerçekleştirilen bu uygulamalar uluslararası düzeyde de yankı bulmuş ve Tire Süt Kooperatifi 2012 yılında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü tarafından "Örnek Kırsal Kalkınma Modeli" seçilmiştir (Balkır, 2018: 125). Başarılı şekilde yükselişini sürdüren Tire Süt Kooperatifi'nin aldığı bazı diğer ödüller ise şunlardır (Tire Süt Kooperatifi, 2018: 43):

- Sabancı Vakfı: Fark Yaratan Kuruluş Ödülü (2013)
- Ege Bölgesi Sanayi Odası: Marka Yaratma, İstihdama Katkı ve Üretim Kalitesi Ödülleri (2014)
- Avrasya Tüketici Derneği: Yılın Markası Kalite Ödülü (2015)

- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı: Güvenilir Gıda Üretimi Başarı Ödülü (2015)
- Türkiye Yaşama Dokunlar Platformu: Tarım Oskarı (2017)

İzmir Büyükşehir Belediyesi ile birlikte yaratılan Tire Süt Kooperatifi Modeli, Küçük Menderes Havzası'nın tarım alanında sağladığı başarı ile Türkiye genelinde tanınmasını sağlamıştır. Tire Süt Kooperatifi, Tire ilçesine yılda yaklaşık 200 milyon TL ekonomik kazanç sağlamaktadır. Kooperatifçilik hareketinin meydana getirdiği cazibe ile bölgeye çeşitli yatırımların da yönelmesiyle ilçe ekonomisi canlanmış, büyüme ve istihdam artışı elde edilmiştir. Tüm bu gelişmeler doğrultusunda Tire'den dışarı göç azalıp durma noktasına gelmiştir (Tire Süt Kooperatifi, 2018: 69). Tire Süt Kooperatifi, büyüme sürecinin ilk dönemlerine göre oldukça gelişmiş ve güçlenmiştir ve bu gelişimini sürdürmektedir. Ekonomik açıdan güçlenen kooperatif, yalnızca ortaklarına değil tüm yörenin kalkınmasına da ciddi katkı sağlamıştır. Yerel geçim kaynağı olarak ağırlıkta olan hayvancılığın korunup özendirilmesi, Tire'de kırsaldan kente göçlerin azalmasına yol açmıştır. Tire Süt Kooperatifi yarattığı ekonomik katkılarının yanında bölgede sosyal açıdan da etkin bir rol oynamaktadır. Ortakların süt üretim faaliyetlerine dair gereksinimlerine ek olarak çocuklarının okul masrafı, erzak ve benzeri ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışan kooperatif, kooperatifçilik hareketine yönelik algının olumlu yönde gelişmesine de hizmet etmektedir (Kuş, 2015: 36-47).

## 6. SONUÇ

19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin ardından sanayi üretiminin sermaye birikiminde esas unsura dönüşmesiyle birlikte geçimini tarımdan sağlayan ve kırsal alanlarda yaşayan çiftçiler, zamanla kent merkezlerine göç ederek fabrikalarda çalışmak zorunda kalmıştır. Karşılaşılan yeni ve ağır yaşam şartlarına karşı çözüm yolu oluşturan kooperatifçilik hareketleri de başta

Avrupa’da olmak üzere sanayileşen toplumlarda yaygınlaşarak ilk defa Rochdale kooperatifi tarafından ortaya konulan ve zamanla geliştirilerek son şeklini 1995 yılında alan ilkeler çerçevesinde gelişimini günümüze dek sürdürmüştür. Kooperatiflerin ve aynı zamanda yerel yönetimlerin Türkiye’de gelişim sürecinin ilk adımları ise Tanzimat devrinde atılmıştır. Döneminin önde gelen liberal görüşlü devlet adamlarından Mithat Paşa, Tuna Valisi olduğu dönemde bir yerel yönetici olarak yerel yönetim yapısındaki değişimlerde rol oynamış ve Türkiye’deki ilk kooperatifçilik hareketi kabul edilen girişimin de kurucusu olmuştur. Bu gelişme Türkiye’de kooperatifçiliğin ilk defa bir yerel yönetim tarafından uygulamaya geçirilmesi bakımından da dikkate değerdir. Türk modern kooperatifçiliğinin hızla gelişimi ise Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün öncülüğünde gerçekleşmiştir. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasının ardından oluşturulan Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda kooperatifçiliğe ilişkin politikalara da yer verilmiştir. 1970’lerden itibaren küreselleşme hız kazanırken yerelleşme eğilimi de ön plana çıkmaya başlamıştır. 1980’lerden itibaren kamu yönetiminde yönetim çerçevesinde yaşanan dönüşüm, yerel aktörlerin işbirliği içinde yerel kaynakları etkin şekilde değerlendirip sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme yaratarak bölge halkının ekonomik refahını ve yaşam kalitesini artırmak olarak ifade edilen bölgesel kalkınma yaklaşımıyla bütünleşmiştir. Küreselleşme ile birlikte ekonomik kalkınma politikalarında bölgeselcilik yaklaşımı Avrupa başta olmak üzere hakimiyet kazanmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye’ye Avrupa Birliği’ne uyum süreci doğrultusunda gerçekleştirilen yasal değişiklikler ile büyükşehir belediyelerinin görev ve sorumluluk sınırlarının genişletilmesi ve kalkınma ajanslarının kurulması şeklinde yansımıştır. Büyükşehir belediyelerinin hem kentsel hem kırsal alanlarda geniş kapsamda yetkili ve sorumlu hale gelmeleri aynı zamanda bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik faaliyetleri için de önemli bir fırsat yaratmıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, bu gelişmeler doğrultusunda oluşan fırsatı verimli bir şekilde değerlendirerek kaynağını kırsaldan alan bir yerelden kalkınma modeli oluşturmuştur. Türkiye’de ilk defa tarıma ilişkin daire başkanlığı oluşturan İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin benimsediği sürdürülebilir ve çevre dostu yerelden kalkınma yaklaşımının temelinde de tarım yer almaktadır. Bu doğrultuda İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin kooperatiflerle yaptığı ilk işbirliği Tire Süt Kooperatifi ile gerçekleştirilmiştir. Tire Süt Kooperatifi ile birlikte yürütülen Okul Sütü Projesi başarılı sonuç vererek hükümet tarafından ülke genelinde uygulanmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Süt Kuzusu Projesi kapsamında İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifi arası işbirliği devam etmiştir. Bu işbirliği ile oluşturulan İzmir Modeli, yerelden kalkınmanın gerçekleştirilmesi açısından başarılı bir örneği temsil etmektedir. Bu başarı, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü tarafından da tescillenerek Tire Süt Kooperatifi 2012 yılında örnek kırsal kalkınma modeli seçilmiş, 2015 yılında kırsalda refahı artırma ve üreticiyi koruma ödülü verilmiştir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifi işbirliği ile yaratılan bu model, Türkiye’de yerel yönetimlerin kooperatifçiliği destekleyen politikalar izlemesi halinde yerel ekonomik refah seviyesinin yükseltilerek kaynağını yerelden alan başarılı bölgesel kalkınma uygulamalarının ortaya konulabileceğinin önemli bir örneği olmuştur. Bu model her ne kadar İzmir’in özgül koşulları doğrultusunda şekillenmiş olsa da diğer büyükşehirler için de örnek bir politika modeli teşkil edebilir. Yerel üreticilerle ve özellikle kooperatiflerle işbirliği politikasına dayanan bu tür bir model, yerel üreticilerin karşılaştıkları ekonomik darboğazların önüne geçilmesi hatta üretimin gerek nicelik gerekse nitelik bakımından geliştirilmesi için uygun bir çözüm sunmaktadır. Böylece yerel düzeyde üretimde artış elde edilerek bölgenin ekonomik büyümesinde, istihdam düzeyinde ve bölgeye yönelen yatırımlarda da artış sağlanabilir. Yerel ve bölgesel düzeyde bu

doğrultuda gerçekleşecek gelişmeler sonucunda ülke genelinde yerli üretimin artırılması sağlanarak ithalata bağımlılığın da büyük ölçüde önüne geçilmesi mümkündür. Özellikle ana geçim kaynağı tarım olan bölgelerde büyükşehir belediyelerinin kooperatifçiliği özendirilen ve destekleyen politikalar uygulaması ülke

genelinde tarımsal üretimde artış yaratmakla birlikte Tire örneğinde de görüldüğü gibi kırsaldan kente olan göçlerin de azalarak zamanla tersine dönmesini de sağlayarak bu süreci aynı zamanda sürdürülebilir hale getirmektedir.

### KAYNAKÇA

1. ARNDT, H. W. (1981). "Economic Development: A Semantic History", *Economic Development and Cultural Change*, 29(3): 457-466.
2. BALKIR, C. (2018). "İzmir Büyükşehir Belediyesinin Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokratik Kitle Örgütleri ile İlişki Kurma Biçimi", s. 93-140, (Ed.) ÖTÜCÜ, S. vd., *İzmir Modeli Çalışmaları Beşinci Kitap: İzmir Modelinin Komünite, Kamu Alanı ve Yer Oluşturabilme Stratejileri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
3. BAŞKAYA, F. (2015). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü* (7. baskı), Öteki Yayınevi, İstanbul.
4. BATTILANI, P. (2014). "Features and Determinants of Co-operative Development in Western Countries", s.11-28, (Ed.) GIJSELINCKX, C., ZHAO, L. ve NOVKOVIC, S., *Co-operative Innovations in China and the West*, Palgrave Macmillan, London.
5. CANBAŞ, S. (1986). "Kooperatifçiliğin Türkiye'de Gelişimi ve Meseleleri", *Kooperatifçilik*, S.74: 27-38.
6. ÇETİN, H. (2009). "Kalkınma Sürecinde Kooperatifçiliğin Sosyal, Ekonomik ve Demokratik Etkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4(2): 35-50.
7. ÇIKIN, A. (2003). "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik", *YAR Müdafaa-i Hukuk Dergisi*, S.62: 25-32.
8. ERAYDIN, A. (2004). "Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, C.1: 126-146.
9. ESEN, O. (2018). "Yerel Kalkınmanın Odağında Mali Yönetim Stratejisi", s.120-205, (Ed.) ÖTÜCÜ, S. vd., *İzmir Modeli Çalışmaları İkinci Kitap: İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Yönetim Stratejileri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
10. FAIRBAIRN, B. (2004). "Self-Help and Philanthropy: The Emergence of Cooperatives in Britain, Germany, the United States, and Canada from Mid-Nineteenth to Mid-Twentieth Century", (Ed.) ADAM, T., *Philanthropy, Patronage and Civil Society*, Indiana University Press, Bloomington.
11. GERAY, C. (2014). *Kooperatifçilik*, Nika Yayınevi, Ankara.
12. GERTLER, M. (2001). *Rural Co-operatives and Sustainable Development*, Centre for the Study of Co-operatives University of Saskatchewan, Saskatoon.
13. GÖNEN, M. (1982). "Kooperatifçiliğimizin Dünü, Bugünü, Yarını", *Kooperatifçilik*, S.57: 40-57
14. GÖYMEN, K. (2018). "Katılım ve Yönetime İlişkin İzmir Büyükşehir Belediyesi Uygulamaları", s.97-102, (Ed.) ÖTÜCÜ, S. vd., *İzmir Modeli Çalışmaları Birinci Kitap: Ortak Kavramlar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.

15. GÜMÜŞOĞLU, Ş. (2018). “İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin İlçe Belediyeler ile İlişki Kurma Biçimi”, s.63-96, (Ed.) ÖTÜCÜ, S. vd., İzmir Modeli Çalışmaları İkinci Kitap: İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin Yönetim Stratejileri, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
16. HARRIS, J. M. (2000). “Basic Principles of Sustainable Development”, [http://www.ase.tufts.edu/gdae/publications/working\\_papers/Sustainable%20Development.PDF](http://www.ase.tufts.edu/gdae/publications/working_papers/Sustainable%20Development.PDF), 18.04.2018.
17. ICA (1995). “Co-operative Principles for the 21st Century”, *Review of International Co-operation*, 83(3): 3-68.
18. İnan, İ. H. (2008). Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli (2.baskı), İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
19. KASWAN, M. J. (2014). “Developing democracy: cooperatives and democratic theory”, *International Journal of Urban Sustainable Development*, 6(2): 190-205.
20. KAYNAK, M. (2014). Kalkınma İktisadı (5. baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.
21. KUŞ, D. (2015). Sütle Gelen Emegin Dayanışması: Tire Süt Kooperatifi Vaka Analizi, Kalkınma Atölyesi, Ankara, <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/KKV/VakaAnalizi/tire%20s%C3%BCt.pdf>, 16.03.2018.
22. MUNASINGHE, M. (2009). Sustainable Development in Practice: Sustainomics Methodology and Applications, Cambridge University Press, New York.
23. MÜFTÜOĞLU, H. ve AYDOS, V. (2001). Türkiye’de Kooperatifçilik: Türk Konut Kooperatifçiliğine Alternatif Bir Model: Almanya, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
24. ÖKSÜZ, E. (1982). “Kooperatifçilik Kavramı ve İlkelerinin Işığında, Türkiye’de Köy Kalkınma Kooperatifleri”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S.31: 329-358.
25. ÖZDEMİR, G. ve BAŞARAN, B. (2003). “Türkiye’de Kooperatifçiliğin Fikir, Anayasa ve Kalkınma Planları Çerçevesinde İncelenmesi”, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, S.142: 33-46.
26. ÖZDEN, F. ve OLGUN, F.A. (2017). “Kırsal Kalkınmada Yerel Yönetimler ile Üretici Örgütlerinin İşbirliği Olanakları Üzerine Bir İnceleme: İzmir İli Örneği”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, S.52: 257-283.
27. ÖZELÇİ ECERAL, T. (2018). “İzmir Yerel Yönetim Modeli: İzmir Büyükşehir Belediyesi İmar Uygulamaları”, s.18-55, (Ed.) ÖTÜCÜ, S. vd., İzmir Modeli Çalışmaları Dördüncü Kitap: İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin Fiziki Planlama Yaklaşımları, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
28. PIKE, A., RODRÍGUEZ-POSE, A. ve TOMANEY, J. (2006). *Local and Regional Development*, Routledge, London.
29. SELWYN, B. (2014). *The Global Development Crisis*, Polity Press, Cambridge.
30. SHAFFER, J. (1999). *Historical Dictionary of the Cooperative Movement*, Scarecrow Press, London.
31. STIMSON, R. J., STOUGH, R. R. ve ROBERTS, B. H. (2006). *Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy*, 2nd edition, Springer, Berlin.
32. T.C. GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI (2015). *G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik*, Ankara.
33. T.C. GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI (2017). *Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016*, Ankara.
34. TEKELİ, İ. (2018a). İzmir Belediyeciliğinde 2004-2018 Dönemi’nin Öyküsü, (Ed.) ŞANLI

- ATAY, Y., İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi, İzmir. Stratejileri, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
35. TEKELİ, İ. (2018b). İzmir Modeli: İzmir İli İçin Demokratik Bir Belediyecilik Modeli Önerisi, (Ed.) SABUKTAY, A. ve AKPINAR, E., İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
36. TEKELİ, İ. (2017). İzmir İli/Kenti İçin Bir Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi, (Ed.) SABUKTAY, A. ve TÜKENMEZ, E., İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi, İzmir.
37. TİRE SÜT KOOPERATİFİ. (2018). Tire Süt Kooperatifi Kurumsal Tanıtım Kitapçığı, İzmir.
38. TODARO, M. P. ve SMITH, S.C. (2014). Economic Development, 12th edition, Pearson, Harlow.
39. ULUSAL SÜT KONSEYİ. (2017). 2016 Süt Raporu: Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, <https://ulusalsutkonseyi.org.tr/wpcontent/uploads/2016-sut-raporu.pdf>, 20.06.2018.
40. UNITED NATIONS (UN). (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, <http://www.undocuments.net/our-common-future.pdf>, 18.04.2018.
41. UYSAL, Y. (2018). “Yerel Odaklı Kalkınma: Yerel Kalkınmaya Verilen Önem”, s.24-164, (Ed.) ÖTÜCÜ, S. vd., İzmir Modeli Çalışmaları Üçüncü Kitap: İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin Yerel Kalkınma, Çevre ve Altyapı Sağlamadaki Performansları, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
42. WILLIAMS, R. C. (2007). The Cooperative Movement: Globalization from Below, Ashgate, Hampshire.
43. YALDIZ, Ü. (2018). “İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin Merkezi Hükümetle İlişki Kurma Biçimi”, s.20-62, (Ed.) ÖTÜCÜ, S. vd., İzmir Modeli Çalışmaları İkinci Kitap: İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin Yönetim
44. YILDIRIM, U. D. (2017). “Tarımda Alternatif Kamusal Olanakları: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği”, Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi, S.2: 50-67.
45. YILDIRIR KOCABAŞ, Ö. (2010). Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
46. ZEULI, K. A. ve CROPP, R. (2004). Cooperatives: Principles and Practices in the 21st Century, University of Wisconsin, Madison WI.